

Wrocław, dnia 08 lipca 2019 r.

**Recenzja pracy doktorskiej mgr Anety Marty Krysowaty
pt. „Percepcja bezpieczeństwa w warunkach ryzyka ograniczania praw i wolności
‘społeczeństwa nadzoru’”, ss. 382.**

Recenzent: Prof. dr hab. JAN MACIEJEWSKI

Miejsce pracy: Uniwersytet Wrocławski

Data wykonania recenzji: 08.07.2019 r.

Oświadczenie: Recenzent oświadcza, że nie posiada żadnych interesów w odniesieniu do recenzowanej pracy doktorskiej, a problematyka naukowa projektu mieści się w głównym nurcie jego zainteresowań badawczych.

Zgodnie z decyzją Rady Wydziału Cybernetyki Wojskowej Akademii Technicznej w Warszawie przedkładałem recenzję pracy doktorskiej mgr Anety Marty Krysowaty. Pracę doktorską pt. *Percepcja bezpieczeństwa w warunkach ryzyka ograniczania praw i wolności ‘społeczeństwa nadzoru’* doktorantka zrealizowała pod kierunkiem naukowym Pana prof. dr. hab. Janusza Świniarskiego oraz promotora pomocniczego Pani dr Beaty Czuby.

Całość treści zawartych w pracy doktorskiej oceniam pozytywnie i uzasadnię swoje stanowisko w dalszej części recenzji, wskazując także dyskusyjne uwagi. W recenzowanej pracy doktorskiej wykorzystano podejście nauk o bezpieczeństwie, z uwzględnieniem filozofii, socjologii, socjologii grup dyspozycyjnych, prawa (teoria państwa i porządek konstytucyjny), psychologii (teoria potrzeb) oraz pedagogiki (edukacja dla bezpieczeństwa), co jest dowodem na interdyscyplinarność w dążeniu do zrealizowania zakładanych rezultatów badań własnych (s.195). Praca doktorska jest 382-stronnicowym studium teoretyczno-empirycznym, w którym podjęto autorską analizę problematyki

postrzegania bezpieczeństwa personalnego przez studentów uczelni wojskowych i cywilnych w kontekście stosowania nadzoru przez instytucje państwowe i prywatne oraz ryzyka ograniczania praw i wolności obywatelskich. Recenzowana dysertacja składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów podzielonych na część teoretyczną, metodologiczną i prezentację wyników zrealizowanych badań oraz z zakończenia, wykazu eksplorowanej bibliografii, spisu wykresów, tabel i rysunków oraz załączników, w tym z załącznika stanowiącego raport z badań, przedstawiający uzyskane a niewykorzystane w pracy wyniki badań.

Już po wstępnym oglądzie stwierdzam, że przedstawiona do recenzowania rozprawa doktorska została poprawnie opracowana. Zarówno w warstwie rzeczowej, obejmującej m.in. treści merytoryczne i przedmiotowe, jak i w warstwie formalno-językowej. Posiada logiczną strukturę, jest ogólnie poprawna ortograficznie i stylistycznie, co sprawia, iż czytelnik się nie męczy. W sumie doktorat ten jest obszerny i stanowi oryginalne rozwiązanie naukowe podjętej problematyki studiów nad nadzorem i badaniem jego wpływu na percepcję bezpieczeństwa ludzkiego.

Odnosząc się jeszcze do całości dysertacji, podkreślić należy, iż podjęta w recenzowanej pracy doktorskiej problematyka zasługuje na rzetelną uwagę, ponieważ podejmowane zagadnienia badawcze są stosunkowo słabo poznane i nie eksplorowane naukowo w Polsce. Tym niemniej, na co wskazuje wnikliwa analiza literatury przedmiotu dokonana przez Doktorantkę oraz przywołane w pracy międzynarodowe pozycje bibliograficzne (s. 198-201 i bibliografia s. 301-317), a nade wszystko opisane zastosowania narzędzi nadzoru przez podmioty komercyjne oraz instytucje państwowe w polityce obronnej i ochronnej państwa, ukazują ważność i aktualność podjętej tematyki badawczej z punktu widzenia praw i wolności obywatelskich.

Ponieważ Doktorantka, moim zdaniem, w pełnym zakresie nabyła kompetencje badacza społecznego, dlatego w sposób obiektywny poznawczo ale interesujący zaprezentowała oryginalne rozwiązania naukowe możliwe do wykorzystania w przyszłości, w charakterze odpowiedniej strategii działania przyjętej przez instytucje

wykorzystujące nadzór w realizacji swoich zadań i mające wpływ na kształtowanie bezpieczeństwa jednostki (s. 292-294).

Z pewnym uznaniem, zauważyłem, iż założone przez Doktorantkę główne cele poznawcze jak również cel użyteczny zostały adekwatnie dostosowane do problematyki badawczej, korespondującej z przyjętymi w rozprawie etapami postępowania badawczego (s. 202-204), co nie zawsze spotykam w innych pracach doktorskich.

Przechodząc do oceny kolejno rozdziałów; w pierwszym Doktorantka zaprezentowała tematykę związaną z zagadnieniem nadzoru oraz przedstawiła teoretyczne ujęcie związku teorii „władzy i wiedzy” w myśli Michela Foucaulta, odwołując się do koncepcji społeczeństwa dyscyplinarnego. Na uwagę zasługuje ukazanie przez Doktorantkę innych propozycji panoptycznych wizji, stanowiących punkt wyjścia dla opisu współczesnego społeczeństwa nadzoru. W tym samym rozdziale, Autorka dysertacji prezentuje charakterystykę narzędzi i mechanizmów nadzoru. Warto podkreślić wysiłek poznawczy Doktorantki, która w szerokim opisie przedstawia wybrane narzędzia nadzoru, począwszy od historii ich powstania, przez sposób działania i na zastosowaniach kończąc. Wątek ten zostaje rozwinięty w kolejnym podrozdziale traktującym o stosowaniu mechanizmów i narzędzi nadzoru w przestrzeni publicznej i prywatnej przez instytucje państwowe i podmioty komercyjne. Rozdział pierwszy zamyka opis programów masowej inwigilacji oraz wskazanie nadużyć ze strony agencji rządowych, korporacji i innych podmiotów zainteresowanych masowym monitorowaniem znacznej części populacji.

W rozdziale drugim zatytułowanym „Bezpieczeństwo i prawa jednostki”, Doktorantka ukazuje wielowymiarowość pojęcia „bezpieczeństwo” i przywołuje wybrane paradygmaty, w których osadzono koncepcję bezpieczeństwa jednostki. Humanistyczne założenia tejże koncepcji zostały uszczegółowione w analizie bezpieczeństwa przedstawionej w wymiarze personalnym i Human Security. Doktorantka rozpatruje determinanty bezpieczeństwa personalnego warunkujące potrzebę godnego trwania, rozwoju i doskonalenia jednostki ludzkiej. Takie pojmowanie bezpieczeństwa personalnego potwierdza istotność badań prowadzonych w nurcie bezpieczeństwa

jednostkowego, składających się między innymi na aktualny dorobek naukowy dyscypliny „nauki o bezpieczeństwie”. W dalszej kolejności mgr Aneta Krysowaty omawia prawa i wolności człowieka z perspektywy filozoficznej oraz polityczno-ustrojowej, dokonując szerszej analizy prawa do wolności, bezpieczeństwa oraz do prywatności. W tym miejscu warto zaakcentować częste odwołania Autorki do dorobku „nauk o bezpieczeństwie”.

Następnie w rozdziale trzecim, na kanwie zaprezentowanej wcześniej analizy bezpieczeństwa, Doktorantka zdefiniowała i omówiła pojęcie ryzyka oraz jego kategorie. W swoich dociekaniach nad zagadnieniem zagrożeń, powstałych w wyniku oddziaływania nadzoru na bezpieczeństwo jednostki, Autorka dokonuje identyfikacji tychże zagrożeń, proponując jednocześnie ich autorską klasyfikację (s. 137), co jest istotną „wartością dodaną”. Kontynuując wywód dotyczący ryzyka, logicznie powiązanego z zagrożeniami i wyzwaniem, Doktorantka słusznie zauważa, że „zagrożenia powstałe w efekcie stosowania współczesnych praktyk nadzoru stosowanych przez instytucje państwowe i podmioty prywatne, dotyczą m.in. ograniczania praw i wolności człowieka. Te same mechanizmy i narzędzia nadzoru mogą być postrzegane w kategorii wyzwań i korzyści, będących rezultatem ich użytkowania, których beneficjentem jest zarówno człowiek, jak i wymienione instytucje” (s. 191).

W dalszej części trzeciego rozdziału, mgr Aneta Krysowaty przedstawia ogólną charakterystykę bezpieczeństwa państwa i rolę jego instytucji w zapewnianiu bezpieczeństwa obywateli. Autorka na bazie obowiązujących przepisów prawnych, w szczegółowy sposób opisuje kompetencje formacji państwowych powołanych do ochrony i obrony obywateli. Z punktu widzenia doboru próby badawczej (s. 216-219), trafne wydaje się opisanie zadań jakie stoją przed Siłami Zbrojnymi RP, zwłaszcza z zakresu cyberbezpieczeństwa, które to w sposób naturalny łączy się ze stosowaniem środków nadzoru (s. 174-178). Doktorantka w dalszej kolejności wyszczególnia zadania jakie stoją przed Rzecznikiem Praw Obywatelskich oraz Urzędem Ochrony Danych Osobowych (Prezesem UOD) z zakresu ochrony praw człowieka i obywatela. Rozdział zakończyła

zasadnie charakterystyką organizacji pozarządowych w kontekście funkcji jakie pełnią w kontroli aparatu władzy i podległych mu instytucji. Rzadko czytuje się takowe opisy.

Rozdział czwarty składa się z dwóch części: metodologicznych podstaw pracy oraz wyników przeprowadzonych badań empirycznych. W pierwszej z nich, Doktorantka uzasadnia wybór tematu rozprawy i dokonuje krytycznej analizy wyselekcjonowanej literatury przedmiotu. Podkreślenia wymaga fakt tematycznego skategoryzowania zebranej literatury (s. 197) oraz rzetelne podejście do analizy piśmiennych źródeł (s. 196-201). W dalszej kolejności Doktorantka konkretyzuje przedmiot i cele badań oraz określa zarówno zmienne, jak i problemy oraz hipotezy badawcze. Te ostatnie, dla przejrzystości poznawczej, Autorka ujmuje w formie tabelarycznej (s. 207-209). Hipotezy badawcze dotyczą zarówno różnic między badanymi grupami studentów wojskowych i cywilnych, jak również statystycznie istotnych zależności (korelacji) między badanymi grupami a ich społeczną percepcją bezpieczeństwa i nadzoru. Dobrze o znajomości warsztatu badawczego świadczy fakt przywołania zagadnień związanych z etyką badań naukowych (s. 210-211). Wskazane przez Doktorantkę metody, techniki i narzędzie badawcze zostały dobrane w sposób adekwatny do postawionych celów badawczych. Podczas charakterystyki próby badawczej (podchorążowie-studenci uczelni wojskowych i studenci uczelni cywilnych) opisuje rzetelnie trudności z jakimi musiała się zmierzyć w zaplanowanym projekcie badawczym. Wynikały one z braku zgody na przeprowadzenie badania społecznego w jednej z uczelni wojskowych oraz braku możliwości przeprowadzenia badania na zaplanowanych kierunkach i rocznikach studiów (s.218-219). W końcowej części pierwszej rozdziału, Doktorantka prezentuje ujęcie tabelaryczne organizacji i harmonogramu przeprowadzonych czynności związanych z procesem badań terenowych (s. 220) oraz dokonuje charakterystyki społeczno-demograficznej badanej próby. Należy podkreślić wysoka liczebność próby badawczej dobranej w sposób celowy na poziomie $n=685$, w tym próba studentów wojskowych $n=396$ i próba studentów cywilnych $n=289$.

W kolejnej części rozdziału, Autorka prezentuje wyniki badań własnych, uporządkowane w ośmiu podrozdziałach zgodnie z przyjętymi problemami badawczymi. Rozdział zakończono – podobnie jak poprzednie – podsumowaniem oraz przedstawieniem w przyjętym porządku, wniosków z analizy wyników badań (s. 278-283).

Piąty i ostatni rozdział, stanowi swoistą kontynuację procesu badawczego i obejmuje ocenę zjawiska nadzoru oraz jego związku z bezpieczeństwem jednostki. W tym celu Doktorantka wykorzystała technikę – analizę SWOT do zaprezentowania czterech wybranych przez siebie obszarów: społecznego, instytucjonalnego, komercyjnego i edukacyjnego, w których „oddziaływanie nadzoru ma znaczenie dla bezpieczeństwa personalnego” (s. 284-292). Na koniec rozdziału Autorka zawarła wnioski i rekomendacje wynikające z przeprowadzonej analizy SWOT, stanowiącej ocenę zjawiska nadzoru i jego związku z bezpieczeństwem jednostki. Jak sama pisze w streszczeniu rozprawy: „wyniki badań własnych oraz analiza literatury pozwoliły stworzyć, przy użyciu techniki SWOT, model powiązań pomiędzy zjawiskiem bezpieczeństwa i nadzoru. W mojej ocenie podkreślam, iż ów model jawi się jako kolejna „wartość dodana” przedstawionej do recenzji dysertacji.

W zakończeniu całości dysertacji Doktorantka poprawnie skonfrontowała założone hipotezy badawcze z uzyskanymi wynikami badań empirycznych. Pozwoliły one na zweryfikowanie głównej hipotezy badawczej. Perspektywicznie też wyodrębniła niektóre aspekty, mogące stanowić przedmiot kontynuacji w kolejnych badaniach w dziedzinie nauk społecznych podjętej problematyki.

Przechodząc do konkluzji, wskazuję, iż wypracowane założenia do projektowanych badań własnych oraz przeprowadzona analiza ich wyników badań ilościowych i jakościowych, a także stosowanie zróżnicowanych technik (ankietowanie, analiza SWOT) w posługiwaniu się instrumentarium metodologicznym stanowią świadectwo opanowania warsztatu wystarczającego do realizacji projektu badawczego na poziomie doktoratu. Wskazuje to na dobrą trajektorię w rozwoju naukowym młodej adeptki w dziedzinie nauk społecznych a w dyscyplinie nauki o bezpieczeństwie.

Przechodząc do krytycznych uwag czy może dyskusyjnych, wskazuję, iż Doktorantka za mało przywołuje wyniki wcześniej prowadzonych badań nad nadzorem za granicą, szczególnie w USA. Brakuje tu odniesienia do klasycznej już ale jakże bogatej literatury przedmiotu z obszaru teorii Jacka P. Gibbisa, który dyskutował z T. Parsonsem o kontroli społecznej w kategorii działań zamierzonych. Można też byłoby odnieść się chociaż do teorii Donalda Blacka i jego stylów.

Jak prawie każda, także i ta praca doktorska nie jest wolna od drobnych błędów różnego typu, w tym błędów stylistycznych, interpunkcyjnych czy edytorskich.

W mojej recenzji wysoko oceniam „wagę” problematyki, jaka została podjęta w pracy doktorskiej, w trybie recenzji formułuję obszarowe zagadnienia, na które oczekuję od Doktorantki odpowiedzi podczas publicznej obrony:

1. Jaka jest przyszłość nadzoru? Jak Pani zdaniem będzie się ona kształtowała?
2. W jaki sposób członkowie badanych grup postrzegają swoje bezpieczeństwo w kontekście nadzoru i czy stosowanie narzędzi i mechanizmów nadzoru przez instytucje państwowe, prywatne i przez samych badanych, postrzegane jest bardziej w kategoriach zagrożeń czy korzyści?
3. Który z przywołanych przez Panią obszarów (społeczny, instytucjonalny, komercyjny, edukacyjny), wskazanych przy analizie SWOT, reprezentuje rolę nadrzędną w stosunku do pozostałych, z punktu widzenia relacji nadzór-bezpieczeństwo?
4. Komponenty wzoru społecznego żołnierza, istota wpływu na sprawność bojową wojska?

Sumując powyższe, konkluzja mojej recenzji jest oczywista, stąd kończąc moją ocenę, stwierdzam, na podstawie pogłębionej lektury przedłożonej dysertacji doktorskiej, z przekonaniem podkreślam, że poczynione przeze mnie krytyczne uwagi nie ujmują niczego z poniesionego przez Doktorantkę całłościowego wysiłku badawczego. Jest to

„oryginalna” ale i ważna socjologiczna praca, w której Doktorantka wskazuje i bada zjawiska społeczne mające wpływ na stan bezpieczeństwa naszego kraju. Jestem usatysfakcjonowany, bowiem wyniki badań własnych a przede wszystkim gruntowna analiza wyników są rzetelnie wypracowaną „wartością dodaną” całego projektu doktorskiego Anety Marty Krysowaty. Z satysfakcją dostrzegam też znaczący nakład pracy dydaktycznej Profesora Janusza Świniarskiego oraz promotor pomocniczej, Pani Doktor Beaty Czuby.

Z premedytacją wskazuję na piśmie, bowiem zakładam, iż publiczna obrona utwierdzi moją krytyczną ale i pozytywną oceną całego doktoratu, będę zatem wnioskował o wyróżnienie.

Podsumowując swoją recenzję, wskazuję, iż zrealizowany projekt doktorski spełnia warunki określone w Ustawie z dnia 14 marca 2003 r., o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. z 2003 r., nr 65, poz. 595 z późn. zm.), co kwalifikuje mgr Anetę Martę Krysowaty do uzyskania stopnia naukowego doktora w dziedzinie nauk społecznych, w dyscyplinie naukowej nauki o bezpieczeństwie.

Stawiam zatem wniosek o dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Jan Świniarski

